

CONDIȚIA FEMEII REFLECTATĂ ÎN REGISTRELE PAROHIALE DE STARE CIVILĂ. STUDIU DE CAZ: REGISTRELE DE DECEDAȚI DIN OCNA MUREȘ

Nicoleta Hegedús*

Abstract: *This paper aims to analyse some aspects regarding the condition of women in Transylvania in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, based on a case study: the Greek-Catholic and Reformed parish registers of death from Ocna Mureș. Given the specifics of the chosen source, the issues pursued were the social status of women, age at death and causes of death, and the data processed belonged to females over 14 years of age.*

The economic progress of the mining locality Ocna-Mureș determined the gradual diversification of the trades practiced by women, but few of them held a paid job at the turn of the 20th century. The registers continue to largely designate a woman's social status through the occupation/condition of her husband or father, suggesting the presence of a traditional society, in which the woman's purpose was marriage and reproduction.

The effects of modernization are beginning to be felt in the length of women's life, the average age at death (of females over 14 years) increases slightly towards the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century (from 47.56 to 50.5 years), and the diversification of the causes of death mentioned towards the end of the studied period and the increasing presence of scientific terms to designate the diseases suggest a slight improvement of the access to medical care. Until the end of the analysed period, infectious diseases continue to cause the most deaths (especially tuberculosis and pneumonia), and deaths from childbirth complications continue to be present in a significant percentage.

Keywords: women, Transylvania, Ocna Mureș, parish registers, causes of death.

Istoria femeii, ca parte componentă a „marii istorii” a umanității, dar și a „micilor istorii” locale, reprezintă un domeniu de interes și în istoriografia românească, în ultimele decenii văzând lumina tiparului o serie de lucrări valoroase ce abordează teme precum mișcarea de emancipare socială, culturală și politică (în Transilvania putem să vorbim și despre o latură națională), asociaționismul și personalitățile remarcabile în jurul cărora s-a conturat mișcarea feministă, discursul politic referitor la rolul femeii în societate și la drepturile sale civice etc.¹. Condiția femeii în sânul gospodăriei, dar și în cel al comunității locale, a fost surprinsă în studiile de istorie socială².

* Asistent de cercetare, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; cercetător științific III, Centrul de Studiere a Populației, din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; e-mail: nicoleta.hegedus@ubbcluj.ro.

¹ Dintre lucrările dedicate istoriei femeii în România, menționăm: Ghizela Cosma, *Femeile și politica în România: evoluția dreptului de vot în perioada interbelică*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2002; Ghizela Cosma, Enikő Magyar-Vincze, Ovidiu Pecican, *Prezențe feminine: studii despre femei în România*, Cluj-Napoca, Edit. Fundației DESIRE, 2002; *Lexicon feminist*, coord.: Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, Iași, Edit. Polirom, 2002; Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Edit. Meridiane, 2003; Ștefania Mihăilescu, *Emanciparea femeii române. Studii și antologie de texte*, vol. I: 1815-1918, vol. II: 1918-1948, Iași, Edit. Polirom, 2002; Mihaela Miroiu, *Neprețuitele femei. Publicistica feministă*, Iași, Edit. Polirom, 2006; Maria Bucur,

„Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu». Series Historica”, Supliment, tom LX, 2021, p. 29-41.

Studiul de față are ca obiectiv prezentarea unor aspecte privind condiția femeii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, pornind de la o sursă des utilizată în istoria socială: registrele parohiale și în cadrul lor, registrele parohiale de decedați. Analiza se axează pe datele furnizate de registrele parohiale greco-catolice și reformate de deces din localitatea Ocna Mureș, abordând aspectele care sunt puse în lumină cu predilecție de acest tip de sursă: statutul social, vârsta la deces, cauzele de deces. Indicatorii vizați oferă informații despre poziția socio-economică și starea de sănătate a femeii, despre pericolele ce o amenințau (fie boli, fie depresie, violență domestică sau predispoziția spre accidente) și ne permit o înțelegere mai profundă a realităților cotidiene din sânul cărora s-au ridicat și afirmat personalitățile istorice și în care și-au dus existența femeile ardeleni, în general.

Registrele parohiale ca sursă pentru istoria femeii

Potențialul registrelor parohiale ca sursă pentru cercetările genealogice, de demografie istorică și de istoria familiei este unul deja bine cunoscut³. În Transilvania, până la preluarea de către stat a procesului de înregistrare a evenimentelor de stare civilă, în 1895, ele au reprezentat actele oficiale de consemnare a nașterilor, căsătoriilor și deceselor, preoții fiind obligați să pună datele și la dispoziția autorităților politico-administrative⁴. Datorită caracterului multiethnic și pluriconfesional al Transilvaniei, registrele parohiale s-au ținut în mai multe limbi (română, maghiară, germană, latină) și alfabete (latin, chirilic, kurrentschrift), aparținând comunităților religioase ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică, reformată, luterană, unitariană, mozaică. Multe dintre localitățile transilvănene erau locuite de două sau mai multe etnii, de diverse confesiuni. De aceea, una dintre dificultățile întâmpinate de cercetătorul registrelor parohiale este diversitatea lingvistică. Altă provocare o reprezintă modalitățile diferite de completare a registrelor, în funcție de conștiințiozitatea, atenția,

Mihaela Miroiu, *Birth of democratic citizenship: women and power in modern Romania*, Bloomington, Indiana, Indiana University Press, 2018.

² Pentru istoria familiei în Transilvania, vezi: Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania: a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1999; Mircea Brie, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)*, Oradea, Edit. Univ. din Oradea, 2008; *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII-XX*, eds.: Ioan Bolovan et alii, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2010; Daniela Deteșan, *În lege și în afara ei. Românii din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea. In Law and Out of Law. The Transylvanian Romanians in the Middle of 19th Century*, Cluj-Napoca, Gatineau, Argonaut, Symphologic Publishing, 2016.

³ Thomas J. Harte, *The Use of Parish Records in Social Research*, „The American Catholic Sociological Review”, vol. 19, nr. 2, 1958, p. 113-123; Liviu Moldovan, *Registrele parohiale de stare civilă. Izvoare de date demografice*, „Populație și societate”, vol. II, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1972, p. 45-50; Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Registrele parohiale de stare civilă din Transilvania – izvoare de demografie istorică*, „Revista Arhivelor”, seria a II-a, vol. 1, nr. 1-2, 1995, p. 47-51; Mircea Brie, *Registrele parohiale de stare civilă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Semnificație documentară*, în vol. *Interpretazioni del documento storico. Valore documentario e dimensioni letterarie*, coord. Dan Octavian Cepraga, Sorin Șipoș, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2010, p. 164-193.

⁴ Liviu Moldovan, *op. cit.*, p. 45-50.

caligrafia fiecărui preot în parte, întrucât pot exista diferențe semnificative privind calitatea informației (de multe ori unele rubrici rămân necompletate sau datele sunt parțiale) și lizibilitatea scrisului de mână (unele registre reprezintă o adevărată provocare paleografică). Nu în ultimul rând, accesibilitatea depinde și de modul în care au fost păstrate registrele și starea fizică în care au ajuns în posesia arhivelor. Cea mai mare problemă o reprezintă lipsa de continuitate în date, pe perioade mai lungi, întrucât multe registre s-au pierdut de-a lungul timpului.

Cu toate că datele oferite de registrele parohiale de stare civilă nu sunt mereu ușor accesibile, din motivele mai sus menționate, totuși ele pot oferi date valoroase și despre condiția femeii. Dincolo de datele demografice obișnuite (nupțialitate, natalitate, fertilitate și fecunditate, mortalitate), registrele oferă informații privind statutul social (prin menționarea ocupațiilor sau a „condițiunii” în societate), relațiile de înrudire (prin instituția naștitului), durata vieții și factorii interni și externi ce determină sfârșitul ei (boli acute și cronice, epidemii, accidente, violențe⁵ etc., prin menționarea vârstei și a cauzelor de deces). Acestea sunt informațiile standard, care se regăsesc în general în registre. Unele dintre ele conțin însă și informații adiacente, cum ar fi vaccinarea împotriva variolei (în registrele de botezați), alfabetizarea (în listele de confirmați din registrele reformate se precizează uneori dacă cel care își confirmă adeziunea la religia reformată, de obicei la vârsta de 14-15 ani, știa să scrie și să citească), motive de desfăcere a căsătoriei (în procesele verbale ale unor tentative de împăciuire dintre soți, consemnate în unele registre izraelite), mentalități și atitudini (prin comentariile făcute de preot pe marginea unor evenimente ieșite din comun sau prin termenii folosiți la consemnările uzuale – de exemplu felul în care erau denumite femeile care nașteau în afara căsătoriei etc.). Potențialul acestui tip de sursă a fost reafirmat de o serie de studii recente, care abordează direct⁶ sau implicit⁷ și istoria socială a femeii.

Registrele parohiale de decedați conțin date inegale ca regularitate și consecvență, cele de dinainte de 1850 sunt deseori tabelate de preoți sau consemnează evenimentul sub forma textului liniar, menționând minimul necesar: data înmormântării, numele decedatului (dacă era femeie, se adăuga numele soțului, dacă era copil, numele tatălui), vârsta, foarte rar statutul

⁵ Pentru o analiză a morților violente (accidente, sinucideri și omucideri) în Transilvania în perioada 1850-1918, vezi Elena Crinela Holom, Nicoleta Maria Hegedűs, Ioan Bolovan, *Quantitative Perspective on Violent Deaths in Transylvania between the Mid-19th Century and the End of the First World War: Tentative Findings*, „Transylvanian Review”, vol. 30, nr. 1, 2021, p. 48-64.

⁶ Luminița Dumănescu, Marius Eppel, *The politics of birth in a composite state: Midwives in Transylvania (19th-20th Century)*, „Romanian Journal of Population Studies”, vol. 13, nr. 1, 2019, p. 7-27; Luminița Dumănescu, Ioan Bolovan, „From the cradle to the grave I am my father’s daughter !”. *Women and their married names in Transylvania in the second half of 19th century*, „The History of the Family”, vol. 26, nr. 3, 2021, p. 466-481.

⁷ Daniela Mârza, *Patterns in Family Relationships in 19th Century Transylvania: Data from the Historical Population Database of Transylvania*, „Transylvanian Review”, vol. 26, nr. 4, 2017, p. 63-70; Elena Crinela Holom, Mihaela Hărăguș, Ioan Bolovan, *Socioeconomic and Marital Status Inequalities in Longevity: Adult Mortality in Transylvania, 1850-1914*, „Journal of Interdisciplinary History”, vol. 51, nr. 4, 2021, p. 533-564; Elena Crinela Holom, Oana Sorescu-Iudean, Mihaela Hărăguș, *Beyond the Visible Pattern: Historical Particularities, Development, and Age at First Marriage in Transylvania, 1850-1914*, „The History of the Family”, vol. 23, nr. 2, 2018, p. 329-358.

social și cauza morții și numele preotului îngropător. Odată cu răspândirea pe scară largă a registrelor tipărite, sub formă tabelară (după 1850), capul de tabel preciza clar informația cerută, fiind introduse, pe lângă cele mai sus menționate, solicitări referitoare la data decesului, locul nașterii și domiciliul decedatului, starea civilă, locul îngropării, iar „genul” sau „felul” morții devine o rubrică prezentă în toate registrele. Funcționând pentru multă vreme (până la 1895) ca registre oficiale de stare civilă, autoritățile politico-administrative impuneau uneori modul de completare a registrelor parohiale în funcție de agenda proprie. Interesul lor era, în primul rând, combaterea epidemiilor și identificarea deceselor ce puteau constitui cazuri penale, de aceea preoții (înștiințați probabil prin circulare episcopale) urmau în completarea cauzei de deces clasificarea oficială, prezentă și în publicațiile statistice: morți ordinare și extraordinare, respectiv „boală” („comună” și epidemică) și „violență” (accidente, sinucideri, omucideri) (vezi Figura 1).

m o r t i s g e n u s							
m o r b u s				v i o l e n t i a			
c o m m u n i s	e p i d e m i c u s	v a r i o l a e	r a b i e s c a n u m	a u t o c h i r i a	i n f o r t u n i u m	a b a l i i s	o c c i s s i u s

Figura 1. Extras din capul de tabel al unui registru romano-catolic de decedați din Ocna Dej⁸

În marea majoritate a registrelor, rubrica intitulată „genul/felul morții” nu este împărțită în astfel de subdiviziuni, însă în toate apar frecvent termenii „ordinară”, „naturală”, „firească”, „természetes”, „communis” pentru a caracteriza orice deces care nu s-a produs în urma unei epidemii sau a intervenției unor factori externi.

Studiul de caz propus aici are la bază trei registre reformate și șase registre greco-catolice de decedați din Ocna Mureș, datele fiind puse la dispoziție de Historical Population Database of Transylvania (HPDT)⁹.

⁸ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, *Colecția Registre de stare civilă*, cota 177/11.

⁹ Pentru o prezentare detaliată a bazei de date HPDT, vezi Angela Lumezeanu, *Insight into designing and building a historical population database*, „Romanian Journal of Population Studies”, vol. 12, nr. 2, 2018,

Ocna Mureș

Localitatea aleasă pentru studiul de caz era un orașel minier în plină dezvoltare la cumpăna dintre secolele XIX-XX. Din 1870, Ocna Mureș a fost sediul plasei cu același nume a comitatului Alba de Jos și dispunea la început de secol XX de o școală de stat pentru băieți, de stație de cale ferată, poștă, telefon și telegraf¹⁰. Principalul vector al progresului economic a fost mina de sare, cea mai însemnată din Transilvania, care fusese exploatată deja în perioada romană, iar după o pauză de câteva secole, mineritul sării a fost reluat în 1791. Mina angaja o medie de 700¹¹ de lucrători (dintre care cca 400 erau angajați permanenți, cu drept de pensie în caz de accident sau după încetarea activității, iar restul erau angajați temporar¹²) și folosea 25 de mașini speciale. Producția din 1912 a fost de 792.536 de măji de sare, în valoare de 15 milioane de coroane. Mina furniza apă sărată pentru fabrica de sodă, înființată în 1896 cu capital german și belgian, în care lucrau pe la 1910 cca 350 de muncitori¹³. Apa sărată evacuată din mină era folosită pentru a alimenta bazinele și căzile băilor curative înființate spre sfârșitul secolului al XIX-lea și extinse treptat, transformând Ocna Mureș într-o stațiune balneară cunoscută în Transilvania¹⁴.

Dezvoltarea economică galopantă a avut consecințe și asupra evoluției numărului de locuitori, care de la 1850 până la 1910 aproape că s-a triplat (vezi Tabelul 1).

Tabelul 1. Evoluția numărului de locuitori din Ocna Mureș între 1850-1910

An	1850	1869	1900	1910
Total	1923	2822	4051	4976
Greco-catolici	1189	1418	1629	1858
Reformați	389	687	1064	1553
Procentaj: gr.-cat.+ref.	82.05%	74.59%	66.47%	68.57%

Sursa: Recensămintele¹⁵

Era o populație mixtă, alcătuită din români, maghiari și, într-o proporție mai mică, de izraeliți. Greco-catolicii și reformații reprezentau comunitățile religioase cele mai mari, o

p. 77-98; Ioan Bolovan, Bogdan Crăciun, Diana Covaci, Luminița Dumănescu, Elena-Crinela Holom, Daniela Mârza, Angela-Cristina Lumezeanu, *Historical Population Database of Transylvania, A Database Manual*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Digitalia”, vol. 64, nr. 1, 2019, p. 9-84.

¹⁰ Révai Nagy Lexikona. *Az ismeretek enciklopédiája*, 13. kötet: Lovas-Mons, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1915, p. 440 [infra: *Révai Nagy Lexikona ...*].

¹¹ *Ibidem*.

¹² Bikfalvi Károly dr., *A maros-újvári sóbányák*, „Erdély”, II. évf., 6. sz., 1893, p. 166-179. Aici se găsește o descriere detaliată a minelor, fiind adresat și potențialul lor turistic.

¹³ *Révai Nagy Lexikona ...*, p. 440.

¹⁴ Györfi Dénes, *A marosújvári sós fűrdő múltjából*, „Korunk”, 45. évf., 2. sz., 1986, p. 138-139.

¹⁵ *Recensământul din 1850: Transilvania, Cluj-Napoca*, coord.: T. Rotariu, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 30-31; *Recensământul din 1869. Transilvania*, coord.: T. Rotariu, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 20-21; *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord.: T. Rotariu, București, Edit. Staff, 1999 p. 34-35; *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord.: T. Rotariu, București, Edit. Staff, 1999, p. 28-29.

parte a locuitorilor maghiari era de religie romano-catolică¹⁶, iar o foarte mică parte a românilor era de religie ortodoxă.

Surse și metodă

Registrele greco-catolice se întind pe perioada 1811-1905, iar cele reformate încep din 1857 și se derulează până în 1911, cele nouă registre însumând un total de 6239 de decese (vezi Tabelul 2). Persoanele de sex feminin reprezintă aproximativ 48% din totalul deceselor.

Tabel 2. Defalcarea pe gen a deceselor

Total decese	Decedați de sex masculin	Decedați de sex feminin	Neprecizat
6239	3249	2978	12
100%	52.07%	47.73%	0.19%

Sursa: HPDT

Dacă analizăm vârsta la deces, observăm că procentajul celor decedați în copilărie (până la 14 ani) este unul covârșitor, depășind jumătate din totalul deceselor (vezi Tabelul 3). Mortalitatea infantilă și cea la vârste fragede rămâne una foarte ridicată chiar și la începutul secolului XX¹⁷. Am stabilit pentru analiza noastră ca limită inferioară vârsta de peste 14 ani.

Tabelul 3. Repartiția pe grupe de vârstă a decedaților de sex feminin

Grupa de vârstă	0-1 ani	1-14 ani	Peste 14 ani	Total
Nr. decese	756	889	1333	2978
Procentaj	25.38%	29.85%	44.76%	100%

Sursa: HPDT

Cele 1333 de înregistrări individuale ale decedaților de sex feminin cu vârste de peste 14 ani au fost supuse unei analize cantitative, cu luarea în considerare a unor indicatori precum ocupația și condiția socială, vârsta la deces, cauza decesului, rezultatele obținute fiind trecute printr-o grilă interpretativă ce a urmărit identificarea implicațiilor de diversă natură pentru fenomenele constatate.

Statut social

Lungul secol de dinaintea Primului Război Mondial a fost marcat de o serie de „revoluții” (industrială, socială, politică), Austro-Ungaria făcând și ea progrese semnificative

¹⁶ Registrele romano-catolice nu sunt incluse în analiză pentru că ele nu sunt disponibile pentru perioada 1850-1918.

¹⁷ Georgiana I. Coroian, *Infant mortality in rural Transylvania: a case study on four parishes in the second half of the 19th century*, „The Romanian Journal of Modern History”, vol. 8, nr. 1-2, 2017, p. 5-18.

pe calea capitalismului și liberalismului. Schimbări au avut loc și în planul mentalităților colective și a normelor sociale, însă viziunea asupra rolului femeii în societate, asupra drepturilor și libertăților sale civice, asupra șanselor sale la educație de înalt nivel și carieră profesională nu a trecut prin transformări „revoluționare”, procesul emancipării femeii a fost unul lent și gradual¹⁸.

Dezvoltarea industriei și urbanizarea au creat noi oportunități de muncă pentru femeie, însă conform normelor sociale în vigoare, principalul scop al acesteia trebuia să fie căsătoria și îndeplinirea triplului rol de soție, mamă și gospodină¹⁹. Această viziune caracteristică societăților tradiționale nu s-a modificat semnificativ la cumpăna dintre sec. XIX-XX, cu toate că se înregistrează o creștere a numărului femeilor angajate pe piața muncii²⁰. Din cauza accesului îngăduit la studii superioare, majoritatea muncilor făcute de femei erau însă prost plătite²¹. Dacă în orașe, poșta, telegraful și serviciul de telefonie reprezentau noi oportunități de muncă pentru femei, pe lângă cele din industrie și comerț, sau cele mai tradiționale, cum sunt meseriile de învățătoare, croitoreasă, soră medicală, bucătăreasă, servitoare etc., în mediul rural majoritatea lucra în agricultură²².

Ocna Mureș putea fi considerată la sfârșitul secolului al XIX-lea, după standardele transilvănene, o localitate semi-urbană cu trăsături specifice date de progresul înregistrat în jurul exploatarea minei de sare. Registrele parohiale ne oferă o idee despre rolurile îndeplinite de femei în acest context socio-economic, într-o localitate în care existau oportunități mai numeroase decât în marea majoritate a satelor și comunelor unei provincii preponderent agrare, aflate la periferia Austro-Ungariei.

¹⁸ Vezi Deborah Simonton, *Women in European Culture and Society. Gender, Skill and Identity from 1700*, London and New York, Routledge, 2011, 416 p.

¹⁹ Fónagy Zoltán, „Első kötelesege a házi béke biztosítása.” – *A nő a polgári családban*, 2014. Link: http://mindennapoktortenete.blog.hu/2014/03/08/noi_szerepek_740, accesat la data de 19 noiembrie 2021. Această concepție despre rolul femeii era susținută și de o legislația în domeniul căsătoriei și a familiei, considerată de Anna Loutfy o „utopie legislativă patriarhală”. Vezi A. Loutfy, *Patriarchal legalist utopia in late nineteenth century Hungary: A discussion of processes of „national selection” at work in the 1877 law on guardianship*, „Történeti Demográfiai Évkönyv”, Budapest, KSH NKI, 2004, p. 5-22.

²⁰ Molnár Zoltán, *A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914 (The Social and Military Aspects of the Change of Women's Role in the Period of Dualism, 1867–1914)*, „Hadtudományi Szemle”, 13. évf., 3. sz., 2020, p. 133-146.

²¹ István Pogány, *Human Rights, Gender and Poverty in Maramureș at the Turn of the 20th Century: The Unremarked Life and Death of Giza Wolf*, „Revista Arhivei Maramureșene”, an 1, nr. 1, 2008, p. 66-87. Analizând impactul genului și al sărăciei asupra calității vieții într-unul dintre comitatele mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic, Maramureșul, autorul prezintă două studii de caz: cel al unui bărbat educat, baronul Roszner Ervin, dintr-o familie nobilă, care a ales cariera politică, a ajuns în fruntea comitatului și s-a bucurat de toate privilegiile oferite de lege și de normele sociale și cel al unei tinere bucătărese evreice, Giza Wolf, care a dat naștere unui copil ilegitim și a cărei soartă rezonază cu cea a atâtor femei nevoite să își câștige existența prin muncă prost plătită, expuse abuzurilor, în condițiile în care legislația dualistă (cu toate că a permis femeilor să conducă afaceri, iar din 1895 să accedă la facultăți precum medicina, farmacia și filosofia) nu a făcut suficient pentru a le proteja integritatea fizică și a pedepsi violența domestică sau a le facilita accesul real la drepturile acordate prin lege, refuzându-le în continuare anumite drepturi civice (precum dreptul la vot). Dincolo de legislația statului, femeile au avut de confruntat și mentalitatea restrictivă a comunităților etnice și religioase din care făceau parte.

²² Molnár Zoltán, *op. cit.*, p. 133-146.

Cu toate că „statutul/condiția” decedatului era o cerință de completat menționată în capul de tabel al registrelor de decedați, în cazul femeilor această informație era deseori omisă. În registrele de decedați din Ocna Mureș, în mai puțin de 20% dintre cazuri este menționat statutul social/ocupația femeii. În peste 80% dintre aceste cazuri, statutul social al decedatei este exprimat prin ocupația soțului/tatălui, evidențiindu-se în acest domeniu specificul localității: 72% sunt soții, văduve sau fiice de mineri, altele sunt soții de meșteșugari: tâmplar, fierar, cojocar, pantofar, tăbăcar, dar întâlnim și preotese, soții de avocat sau soții de proprietari de pământ. Dintre meseriile practicate de femei menționăm: moașă, învățătoare, brutăreasă, grădinăreasă, slujitoare, dar și o îngrijitoare la spital, o actriță și o hangiță. Întâlnim puține femei implicate în agricultură (economă, zilieră, foldműves, soție de îngrijitor de vie). Așadar, de cele mai multe ori se menționează statutul social al femeii, de obicei, prin specificarea ocupației soțului, puține dintre femei deținând un loc de muncă plătit. Alți indicatori ai statutului social, prezenți în registre, sunt: neorustică, magánzó²³, cerșetoare, femeie săracă (misera, misericula, paupera) (vezi Tabelul 4).

Tabelul 4. Statutul social al femeilor din Ocna Mureș

Statut social definit prin ocupația soțului	Profesii practicate de femei	Altele
<ul style="list-style-type: none"> - soție, văduvă (pensionară), fiică de miner/salucid - preoteasă, soție de avocat - soție/văduvă de tâmplar, fierar, tăbăcar, pantofar, cojocar - soție/văduvă de îngrijitor de vie, de argat 	<ul style="list-style-type: none"> - învățătoare - moașă - actriță - soră medicală - brutăreasă - grădinăreasă - economă - slujitoare (cseléd) - zilieră (napszámos) 	<ul style="list-style-type: none"> - neorustică - magánzó - cerșetoare - femeie săracă (misera, misericula, paupera)

Sursa: HPDT

Dacă facem o comparație între cele două comunități religioase, observăm că în registrele reformate există o mai mare varietate a meseriilor menționate, dar ele se diversifică și odată cu înaintarea în timp, cele mai multe meserii altele decât cea de miner apar la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Registrele analizate relevă dependența femeii față de soț și rolul ei social legat preponderent de familie și gospodărie, indicând prezența unei societăți tradiționale.

Vârsta la deces

Vârsta la deces și speranța de viață sunt indicatori ai bunăstării economice, ele cresc odată cu progresului tehnologic și științific, care aduce cu sine dezvoltarea medicinei și determină tranziția demografică²⁴. Astăzi în economiile puternice ale planetei se vorbește

²³ Persoană care se întreține din averea proprie.

²⁴ Proces îndelungat și etapizat, cu trăsături specifice de la o regiune la alta, în urma căreia la nivelul populației se trece de la rate de mortalitate și fertilitate ridicate, la rate de mortalitate și fertilitate scăzute. Vezi

despre îmbătrânirea populației, în sensul că numărul celor de peste 60 de ani începe să devină mai mare decât al celor de sub 15 ani²⁵. În Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX înregistrăm încă o fertilitate ridicată și o rată mare a mortalității infantile, însă se poate vorbi și în această zonă de începutul procesului de tranziție demografică²⁶.

Registrele parohiale de deces înregistrează vârsta celor decedați, ajutându-ne să ne facem o idee despre durata vieții femeilor în Transilvania în secolul de dinaintea Primului Război Mondial. În registrele de la Ocna Mureș vârsta este de regulă redată printr-un număr rotunjit, însă apar și cazuri în care ea se precizează în termeni de ani, luni și zile (de exemplu 1 an, 2 luni și 10 zile). Am recurs la rotunjirea în sus sau în jos, după caz, a unor astfel de valori și am făcut analiza pe grupe de vârstă (vezi Tabelul 5).

Tabelul 5. Repartiția pe grupe de vârstă a decedaților de sex feminin

15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	≥ 80	necun.	total
86	180	172	191	211	239	141	78	35	1333
6.45	13.5	12.9	14.32	15.82	17.92	10.57	5.85	2.62	100%

Sursa: HPDT

Observăm procente ridicate la categoriile de vârstă cuprinse între 15 și 60 de ani, de altfel pentru întreaga perioadă vârsta medie de deces este de 49,14 de ani. Dacă analizăm pe arii temporale, constatăm că între 1811-1870 vârsta medie de deces era de 47,56 ani, iar spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, această valoare medie crește ușor, până la 50,5 ani (vezi Tabelul 6). Dacă avem în vedere vârsta medie de deces separat la cele două comunități religioase, observăm mici diferențe (la reformați este 49 de ani, iar la greco-catolici 48), însă trebuie să ținem cont că datele din registrele greco-catolice sunt consemnate începând din 1811, iar cele reformate începând din 1857.

Tabelul 6. Vârsta medie de deces

Perioada	1811-1911	1811-1870	1871-1911
Vârsta medie	49,14 ani	47,56 ani	50,5 ani

Sursa: HPDT

Paul Demény, *Early Fertility Decline in Austria-Hungary: A Lesson in Demographic Transition*, „Daedalus”, vol. 97, no. 2, 1968, p. 502-522; Traian Rotariu, *Romania and the Second Demographic Transition: The Traditional Value System and Low Fertility Rates*, „International Journal of Sociology”, 2006, vol. 36, nr. 1, 2006, p. 10-27.

²⁵ László Hablicsek, *Demographics of Population Ageing in Hungary*, International Workshop, Hitotsubashi University, Tokyo, 20-21 february 2004. Se găsește la linkul: <https://www.ier.hit.ac.jp/pie/stage1/Japanese/seminar/workshop040220/Hablicsek.pdf>, accesat la data de 20 noiembrie 2021.

²⁶ Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000, p. 152-165. Începutul procesului de tranziție demografică (de la mortalitate și natalitate ridicate, la mortalitate și natalitate scăzute) se plasează în Transilvania în perioada 1875-1880.

Cauze de deces

În România zilelor noastre, principala cauză de deces o constituie bolile cardiovasculare, urmate de tumorile maligne²⁷. În secolele precedente însă, bolile infecțioase erau în primul rând responsabile pentru valorile extrem de ridicate ale mortalității infantile și a celei la vârsta copilăriei²⁸, iar epidemii frecvente afectau toate grupele de vârstă, în contextul în care lipseau cunoștințele medicale necesare și nu erau aplicate regulile de igienă, iar statul se implica prea puțin în luarea unor măsuri pentru îmbunătățirea sănătății publice. Odată însă cu progresul medicinei și a farmacologiei, cu intensificarea politicilor de combatere a epidemiilor, cu informarea populației în privința măsurilor de protecție în fața bolilor infecțioase, treptat numărul deceselor cauzate de infecții a început să scadă. În demografia istorică se folosește sintagma de „tranzitie epidemiologică” pentru a desemna trecerea de la valori ridicate ale mortalității cauzate de boli infecțioase transmise pe calea aerului sau prin apă, înregistrate mai ales la copii, la valori ridicate ale mortalității din cauza bolilor degenerative și „făcute de om” (de exemplu bolile care sunt consecință a fumatului), înregistrate la vârste mai înaintate²⁹. În Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea mortalitatea cauzată de boli infecțioase era încă mare, iar în ceea ce privește persoanele adulte, cele mai frecvente cauze de deces erau tuberculoza și pneumonia. În perioada 1900-1910, din totalul de decedați din comitatele ce alcătuiesc Transilvania de astăzi, 24,79% au murit de boli infecțioase, dintre care 13,49% de tuberculoză, iar alți 11% de pneumonie și pleurezie (boli care în statistica citată nu sunt incluse în categoria bolilor infecțioase)³⁰. Statistica oficială publicată pe localități pentru perioada 1900-1910 s-a făcut pe frecvența diverselor cauze de deces, însă ele nu sunt defalcate și pe categorii de vârstă sau de gen. Registrele parohiale ne permit să facem o asemenea categorisire și să aflăm care erau cele mai frecvente cauze de deces ale femeilor din Transilvania de la mijlocul secolului XIX și până la începutul secolului XX.

Rubrica intitulată felul/genul morții apare la toate registrele tipărite, însă cauza decesului era consemnată sporadic și în registrele cu text liniar sau în cele rubricate de preot. Legea sanitară din 1876 prevedea ca fiecare cauză de deces să fie stabilită de un medic sau de un inspector de morți (persoană fără pregătire medicală, instruită în acest sens)³¹. Registrele

²⁷ Date făcute publice de Institutul Național de Statistică pentru perioada ianuarie – noiembrie 2019 și 2020. Link: <https://insse.ro/cms/ro/content/principalele-cauze-de-deces-%C3%AEn-rom%C3%A2nia>, accesat la data de 26 noiembrie 2021.

²⁸ După cum a reieșit din calculele noastre expuse în Tabelul 3, cca. 25% din totalul de decedați de sex feminin din comunitățile greco-catolică și reformată din Ocna Mureș erau cu vârste de sub un an, iar alte aprox. 30% erau cu vârste cuprinse între 1-14 ani.

²⁹ Abdel R. Omran, *The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change*, „The Milbank Memorial Fund Quarterly”, 49, 4 (1), 1971, p. 509-538; Idem, *The epidemiologic transition theory revisited thirty years later*, „World Health Statistics Quarterly”, vol. 53, nr. 2, 3, 4, 1998, p. 99-119.

³⁰ *Mișcarea naturală a populației între 1901-1910*, coord.: Traian Rotariu, Vol. 2: *Cauze de deces*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 9-11.

³¹ Pentru mai multe informații privind constatarea cauzelor de deces în Ungaria și Transilvania vezi: Tóth György, *Halottkémlés hazánkban a XIX.- XX. században*, „Hadmérnök”, vol. 12, nr. 3, 2017, p. 306-311;

parohiale arată însă că, cel puțin în zonele periferice sau rurale, cazurile în care nu s-a stabilit profesional cauza decesului sunt destul de numeroase. În registrele de deces din Ocna Mureș, în aprox. 17% dintre cazuri nu se precizează motivul decesului. Un procent mare de 25% îl reprezintă moartea naturală (ordinară, természetes, comună), pornind de la clasificarea propusă de autorități. Deși nu putem cunoaște cauza exactă a acestor decese, putem exclude sigur două categorii: violențele și epidemiile, care trebuiau precizate ca atare, fiind urmărite cu precădere de către autorități (vezi Tabelul 7).

Tabelul 7. Cauze de deces 1811-1911

Aparat respirator	Infecții epidemice	Alte boli cronice și inflamatorii	Complicații la naștere	Moarte violentă	Simptome și cauze neclare	Bătrânețe	Moarte „naturală”	Necompletat	Total
260	80	169	51	14	111	83	335	230	1333
19.5	6	12.67	3.82	1.05	8.32	6.22	25.13	17.25	100%

Sursa: HPDT

Dintre afecțiunile precizate în registre, cele ale aparatului respirator (în special tuberculoza, dar și pneumoniile) sunt întâlnite de departe în procentul cel mai mare. Alte boli (cele cardio-vasculare, digestive, cancerile etc.) înregistrează o frecvență mult mai mare la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, când observăm că scade semnificativ și folosirea sintagmei de moarte naturală (vezi Tabelul 8). Observăm și creșterea frecvenței denumirilor științifice pentru boli și a diversificării cauzelor de deces, semn că mai multe dintre ele au fost stabilite de profesioniști. În continuare, „bătrânețea” este des menționată (bătrânețe, debilitatea bătrâneților, senectus, morbus senectutis, vénség, aggság, öregség, gyengeség etc.), iar dacă analizăm mai îndeaproape vârsta celor decedați de bătrânețe, observăm că peste 34 % au vârste cuprinse între 60-70 de ani, existând și un caz de 59 de ani, ceea ce ne face să ne gândim la cum se definea în epocă bătrânețea, cine era considerat bătrân? Datele noastre arată că la 60 de ani, o persoană era considerată bătrână, poate și din cauza procentului foarte ridicat al celor care mureau de tineri³².

Marius Rotar, *Death inspectors or the „professionals” of death during the late nineteenth and early twentieth century Transylvania*, „Mortality: Promoting the interdisciplinary study of death and dying”, vol. 17, nr. 3, 2012, p. 240-255.

³² Unii cercetători consideră că bătrânețea se consemna mai ales în cazurile în care cauza decesului nu era stabilită de profesioniști. Vezi A. Reid, E. Garrett, C. Dibben, L. Williamson, „A confession of ignorance”: *deaths from old age and deciphering cause-of-death statistics in Scotland, 1855–1949*, „The History of the Family”, vol. 20 nr. 3, 2015, p. 320-344.

La categoria epidemiilor am inclus holera, tifosul și puținele cazuri de variolă și difterie (boli infecțioase care făceau ravagii în rândul copiilor, dar care apar ca și cauze de deces foarte rar și la adulți) și iarăși puținele cazuri de gripă. Observăm că și procentul acestora scade spre sfârșitul perioadei analizate.

Tabelul 8. Cauze de deces 1890-1911 (valori procentuale)

Aparat respirator	Infecții epidemice	Alte boli cronice și inflamatorii	Complicații I la naștere	Moarte violentă	Simptome și cauze neclare	Bătrânețe	Moarte „naturală”	Necompletat	Total
25.53	1.74	24.48	3.49	0.58	12.24	14.57	13.7	2.62	100%

Sursa: HPDT

Rămâne însă ridicat pentru toată perioada numărul femeilor care mureau din cauza complicațiilor de la naștere. Majoritatea acestor decese era cauzată de febra puerperală (gyermekágyi láz, puerperio)³³, însă de multe ori nu se folosea o denumire științifică pentru complicațiile care au dus la deces în urma nașterii, precizându-se pur și simplu că femeia a murit „din facere”, „din naștere de prunc”, „morb de naștere”, „gyermekszülés”, „nehéz szülés”. La mijlocul secolului al XIX-lea, medicul maghiar Semmelweis Ignác descoperă legătura între transmiterea bacteriilor la mamă prin mâinile contaminate ale celui care ajută la naștere și îmbolnăvirea de febră puerperală și recomanda spălarea atentă a mâinilor, însă a fost necesar un anumit interval de timp până la acceptarea descoperirii în lumea științifică și până la folosirea pe scară largă a procedurilor antiseptice și descoperirea unui tratament³⁴. Până la jumătatea secolului XX, febra puerperală a rămas în Europa o cauză importantă de deces în urma nașterii³⁵.

În jur de 1% dintre femei au avut o moarte violentă, în această categorie regăsindu-se printre morțile accidentale (arsuri, îngheț, înec, alcoolism) și trei sinucideri și o omucidere. După cum s-a demonstrat într-un studiu făcut tot pe baza datelor din HPDT, probabilitatea morții violente era mai mică pentru femei decât pentru bărbați, ele fiind mai puțin expuse accidentelor de la locul de muncă³⁶.

În categoria simptomelor și cauzelor neclare intră febra, tusea, junghiurile, diversele dureri, slăbiciuni, dar uneori se preciza pur și simplu că nu se cunoaște cauza decesului.

³³ Vezi Irvine Loudon, *The Tragedy of Childbed Fever*, New York, Oxford University Press, 2000, 249 p.

³⁴ Gazda István dr., *Semmelweis – egy gondolkodó ember. Tudománytörténeti tanulmányok*, „Orvosi Hetilap”, 159. évf., 26. sz., 2018, p. 1055–1064.

³⁵ Irvine Loudon, *op. cit.*, p. 13. Introducerea sulfamidelor în anii '30 ai perioadei interbelice și mai târziu a penicilinei au contribuit la scăderea semnificativă a mortalității femeilor în urma febrei puerperale.

³⁶ E.C. Holom, N. Hegedűs, I. Bolovan, *op. cit.*, p. 48-64.

Simptome precum febra indică prezența unei infecții, iar cele precum tusea ne duc cu gândul la o afecțiune a aparatului respirator. Am ales să le contabilizăm într-o categorie separată și să nu le includem în grupele mai bine definite pentru că același simptom poate indica boli diferite.

Concluzii

Registrele parohiale de stare civilă reprezintă o sursă valoroasă pentru condiția femeii în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, întrucât ele oferă o serie de date referitoare la poziția ei în familie și în societate, la caracteristicile vieții familiale, la mentalitățile înrădăcinate în societate, la durata vieții sale, la bolile care o chinuiau și pericolele la care era expusă. Modul în care se înregistra informația depindea de factori precum directivele autorităților, acuratețea datelor transmise de familie, stilul personal al preotului etc., iar accesul la registre poate fi îngreunat de limbă și alfabet, de dificultatea descifrării scrisului de mână, de starea fizică, primul impediment rămânând lipsa continuității în timp a datelor, din cauza pierderii unor registre. Cu toate acestea, pentru o lungă perioadă registrele parohiale au fost singurele acte oficiale de consemnare a evenimentelor cruciale din viețile oamenilor și, de aceea, au fost și sunt exploatate de istorici, demografi și genealogi.

Registrele de deces din Ocna Mureș ne oferă o incursiune în viața femeilor dintr-o localitate minieră în plină dezvoltare la începutul secolului XX, cu o populație care se mărea constant și cu noi oportunități pe piața muncii prin deschiderea fabricii de sodă și a stațiunii balneare. Treptat se diversifică și meseriile practicate de femei, însă foarte puține dintre femeile din Ocna Mureș dețineau la cumpăna dintre secolele XIX-XX o slujbă plătită. Registrele continuă să desemneze în mare măsură statutul social al femeii prin ocupația/condiția soțului sau a tatălui, sugerând prezența unei societăți tradiționale, în care rolul predestinat al femeii era acela de soție și mamă. Cu toate acestea, chiar și într-o localitate periferică a Austro-Ungariei sunt identificabile semnele schimbării, chiar dacă nu putem încă vorbi despre o schimbare de mentalitate în ceea ce privește rolul social al femeii.

Efectele modernizării încep să fie sesizabile și în durata de viață a femeilor, vârsta medie la deces (a persoanelor de sex feminin de peste 14 ani) crește ușor spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX (de la 47,56 la 50,5 ani), iar diversificarea cauzelor de deces menționate spre sfârșitul perioadei studiate și prezența în număr tot mai mare a unor termeni științifici pentru boli sugerează o ușoară îmbunătățire a accesului la îngrijiri medicale. Rămân însă preponderente bolile infecțioase ca și cauze de deces (în special tuberculoza și pneumonia), iar decesele în urma complicațiilor la naștere continuă să se manifeste într-un procent semnificativ (peste 3%).

Demersul nostru a pus în lumină doar unele aspecte legate de condiția femeilor din Transilvania în epoca modernă, cele reflectate în registrele parohiale de deces. Ele sunt însă părți importante ale imaginii de ansamblu, care poate fi și trebuie să fie întregită prin luarea în considerare a tuturor surselor disponibile și prin analiza comparativă a caracteristicilor specifice diverselor medii socio-economice, geografice și culturale.

